

Kvantitativna analiza bibliografskih in analitičnih metapodatkov o literaturi *Tribune* in *Problemov* (1964, 1968, 1972)

Marko Juvan, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede

Dolgo leto 1968, transformacije družbe in literature: hipoteze

Sodelavke in sodelavci raziskovalnega projekta o modernistično-avantgardistični literaturi "dolgega leta 1968" (tj. obdobja svetovnega študentskega gibanja med ok. 1965 in 1975) smo si zastavili vprašanje, kako lahko na novo interpretiramo literarnozgodovinske probleme z računalniško podprto statistično in lingvistično analizo korpusa literarnih besedil, objavljenih v tedanji študentski periodiki. Na izhodiščih novejših strokovnih literatur o obravnavanem obdobju in z obstoječimi metodami humanistike smo postavili hipotezo, da je bilo študentsko gibanje, marsikje povezano z delavskim, po svojem značaju svetovna revolucija. Kot takšno naj bi težilo k radikalni transformaciji družbe na vseh področjih, od ekonomskega in političnega do jezikovnega, kulturnega, literarnega ali erotičnega. Bližina revolucije je po naših domnevah prek neoavantgard prenovila tudi modernizem, čeprav se je ta prej že institucionaliziral in akademiziral. Z analizo bibliografskih metapodatkov in besedilnega korpusa smo želeli preveriti, ali in v kolikšni meri so se v »dolgem letu 1968« na literarnem polju zgodile naslednje transformacije:

- a) *Študentke in študenti se kot nov politični subjekt uveljavijo v javni sferi*: Ali tedanja študentska generacija prevladuje tudi kot proizvajalec literarnih besedil v obeh revijah? Ali so mladi nosilci preнове modernizma?
- b) *Emancipiranje žensk*: Je maj '68 kot »totalna revolucija« omajal patriarhalno strukturo slovenskega literarnega polja? Kolikšen je delež avtoric? Kakšno je vrednotenje žensk?
- c) *Prenova zvrstnega repertoarja*: Sta se glede na tedanje teorije o revolucionarnosti teksta prenovila značaj literarnih zvrsti in njihov repertoar? Je poezija, ki tvori jedro slovenskega literarnega kanona, obdržala vodilno vlogo?
- d) *Modernizem se prek neoavantgard radikalizira*: Ali v analizirani slovenski periodiki, ki velja za osrednje gibalno modernizacije v tistem času, modernizem v literaturi res prevladuje? Je zmeren ali radikalen?
- e) *Uveljavljanje vizualnega koda v tisku*: Če šestdeseta leta zaznamuje začetek prevlade vizualnih medijev nad tiskom, bi se to moralo v korpusu nakazati z okrepljenim pomenom vizualnega v strukturi tekstov.
- f) *Dekanonizacija knjižnega jezika*: Šestdeseta leta so v modernih književnostih načele primat knjižnega jezika, utemeljenega na narodnem kanonu. Je s tem v literarnih besedilih prišlo do porasta prvin tujih jezikov in neknjižne slovenščine?

V tem prispevku bomo prikazali izsledke preštevne analize bibliografskih in analitičnih metapodatkov o besedilih, zajetih v korpus *Maj68*.

Priprava korpusa

Besedila za korpus smo pridobili iz javno dostopne digitalizirane periodike, in sicer *Tribune* in *Problemov* v Digitalni knjižnici Slovenije (dLib.si). Ta izbira je bila sicer pragmatična (za digitalizacijo bi sami potrebovali dodatna sredstva in čas), a tudi vsebinska. Ta dva časopisa sta namreč tesno vpeta v študentsko gibanje dolgega leta 1968, obenem pa sta bila odprta teoretskim in literarnoumetniškimi inovacijam. Izbrali smo letnike 1968–1972, ko je bilo gibanje na vrhuncu, in za primerjavo dodali leto 1964, ko je oblast ukinila revijo *Perspektive*, predhodnico kritične teorije in modernistične literature *Problemov*.

Ob pomoči zunanjih sodelavcev, študentk in študentov smo v Excelovih tabelah pripravili anotirano bibliografijo vseh izvornih in prevedenih teoretskih ter literarnih besedil. Tabelarni popis poleg standardnih bibliografskih informacij vsebuje še biografske in analitične metapodatke, kot so rojstne letnice, nacionalnost ter družbeni spol avtorjev in avtoric, zvrst besedila, stopnja modernizma in vizualnosti ter odstopanje od slovenskega knjižnega jezika. Za korpus so bila nato iz celotne bibliografije izbrana samo izvorna literarna besedila slovenskih avtorjev. Vsako od 874 izbranih besedil smo po optični črkovni prepoznavi (OCR) s popravki pretvorili v format .docx. Korpus je bil avtomatsko lematiziran in oblikoskladenjsko označen,¹ pri označevanju po smernicah TEI so bile upoštevane prilagoditve CLARIN.SI TEI (<https://github.com/clarinsi/TEI-schema>). Vsaki besedilni enoti smo dodali metapodatke, prenesene iz Excelovih tabel. Sodelavec Tomaž Erjavec je ožji korpus iz letnikov 1964, 1968 in 1972 pod oznako [Maj68 1.0](#) postavil v repozitorij Clarin.si, kjer je za analize prosto dostopen prek spletnega konkordančnika [NoSketch Engine](#). V sodelovanju z Andrejem Pančurjem smo besedila korpusa naložili v SIDIH, zbirko digitalne humanistike pod okriljem DARIAH (The Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities).

Analiza metapodatkov iz anotirane bibliografije

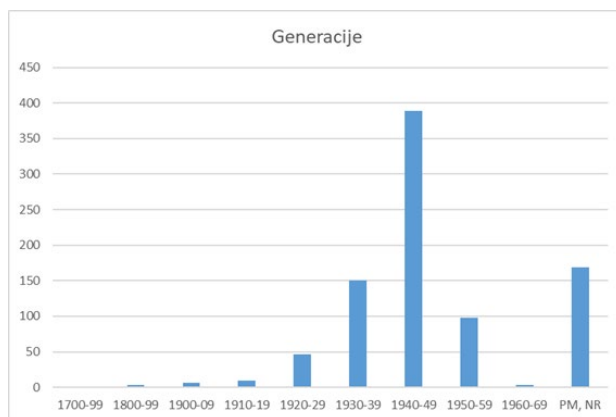
V prvi fazi raziskave smo preverili interpretativno vrednost preštevanja bibliografskih metapodatkov o 874 slovenskih literarnih besedilih korpusa *Maj68*. Ti podatki so bibliografski in interpretativno-analitični. Prvi so pridobljeni iz primarnih virov, naloženih na dLibu, in iz biografskih virov (npr. *Slovenska biografija*), drugi pa so nastali kot moderirana kvalitativna ocena, odvisna od interpretacij posameznega besedila: vnašalci podatkov so se ravnali po enotnih kriterijih določanja oznak, vnosi pa so bili preverjeni v projektni skupini. Izkazalo se je, da je na podlagi preštevanja bibliografskih metapodatkov mogoče razmeroma zanesljivo interpretativno preveriti hipoteze od a) do f).

¹ Podrobneje gl. <https://clarin.si/repository/xmlui/handle/11356/1430>

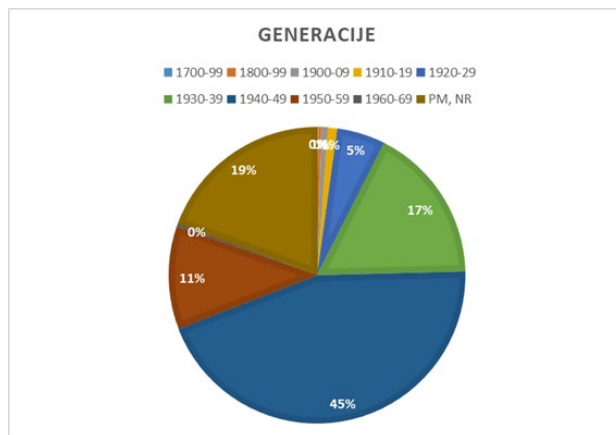
Generacijska in družbenospolna struktura pišočių

Graf 1: Število avtorjev_ic po rojstnih letih

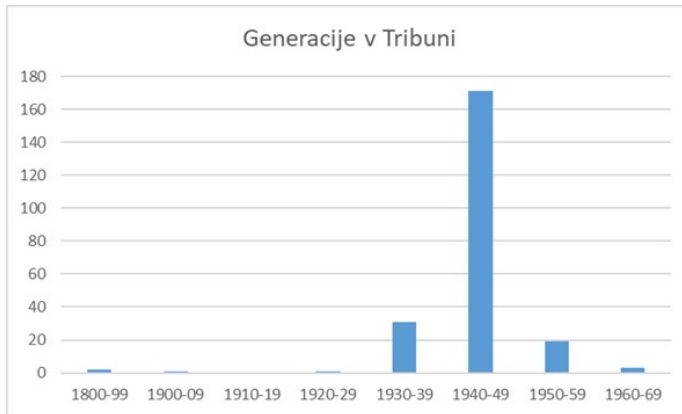
Graf 2: Število avtorjev_ic po dekadah rojstev

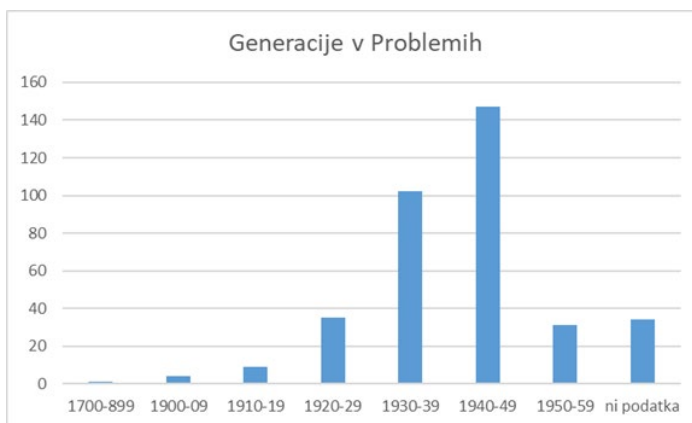
Graf 3: Deleži generacij (po dekadah) v literarni produkciji

45 % avtoric in avtorjev literarnih prispevkov v obeh revijah je bilo rojenih v štiridesetih letih 20. stoletja, 11 % pa v petdesetih letih. Močna je generacija, rojena 1930–39 (17 %), k njej sodijo tudi rojeni 1920–29 (5 %). Sklepamo, da gre predvsem za sodelavce *Problemov* iz perspektivske generacije. V letu 1968 je bila najštevilčnejša generacija (1940–49) študentska, stara med 19 in 28 let; k njej sodi še dekada 1950–59 (samo en avtor je rojen po 1954), tedaj stara med 16 in 18 let (zadnji razredi gimnazije in bruci).

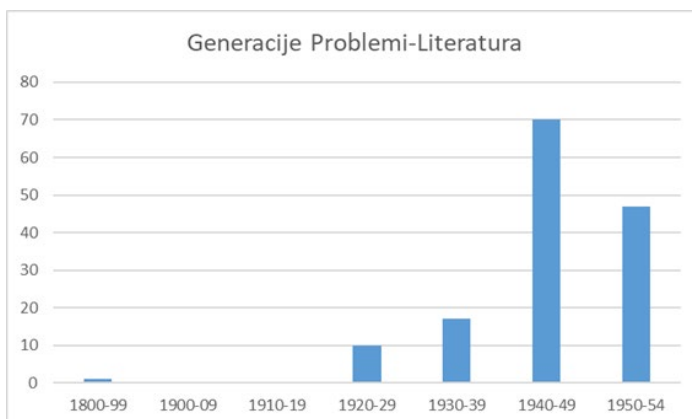
Tribuna je generacijsko homogena, saj je kar 75 % pišočių rojenih 1940–49, *Probleme* pa si razvidno delita dve generaciji: rojenih 1940–49 je 41 %, tistih 1930–39 in 1920–29 pa skupaj 39 %. V *Problemih-Literatura* se tehničnica prevesi k mladim: 48 % tekstov so napisali rojeni 1940–49, 32% pa rojeni 1950–54; le 19 % pripada generacijama med 1920 in 1939.

Graf 4: Generacije (po dekadah) v *Tribuni*

Graf 5: Generacije (po dekadah) v *Problemih*

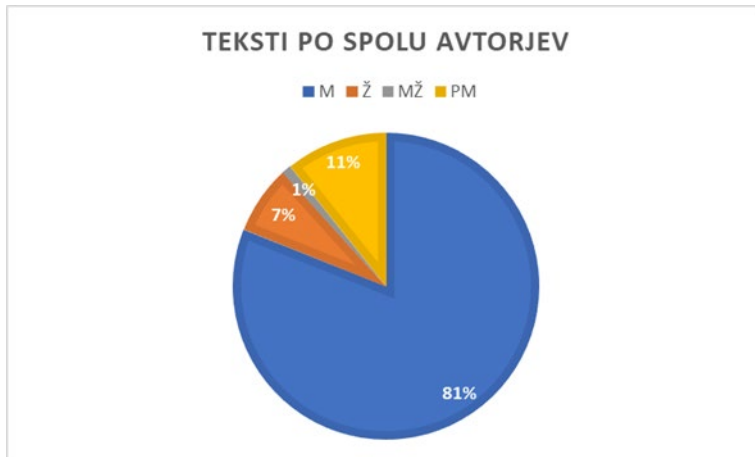

Graf 6: Generacije (po dekadah) v *Problemih-Literatura*

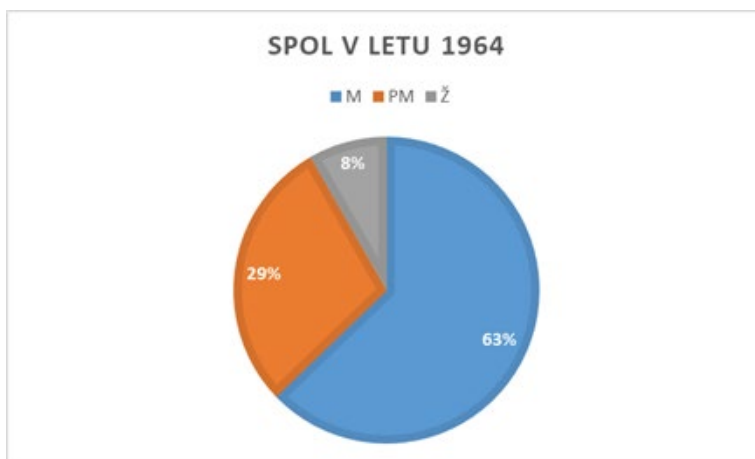
Najmočnejša med pišoćimi v obe reviji je torej »baby boom« študentska generacija, rojena v letih 1946–48 (skupno 23%). Preštrevni podatki torej potrjujejo domnevo, da se je

študentska generacija uveljavila v javnosti, a to gotovo velja le za analizirani periodični publikaciji. Za posplošitev bi bilo treba analizirati ves tisk tega obdobja.

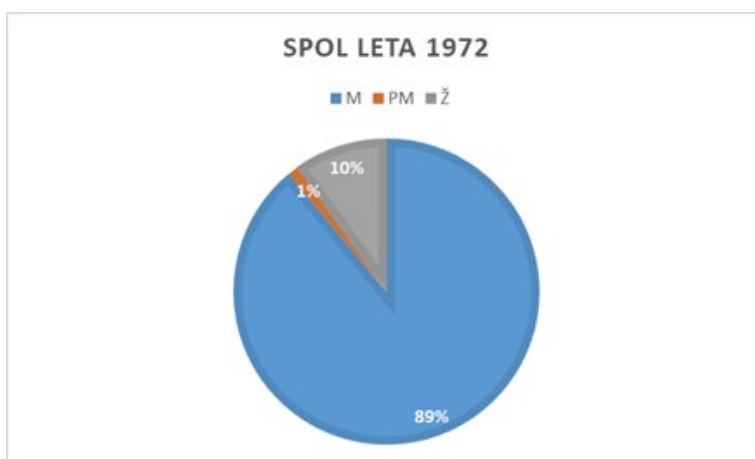
V analizirani periodiki po številu objavljenih besedil prevladujejo avtorji (81 %), žensk je le 7 %, za preostanek (12 %) pa podatka ni. Podzastopanost avtoric je osupljiva.

Graf 7: Teksti po spolu avtorjev_ic

Graf 8: Teksti po spolu avtorjev_ic v letu 1964

Graf 9: Teksti po spolu avtorjev_ic v letu 1972

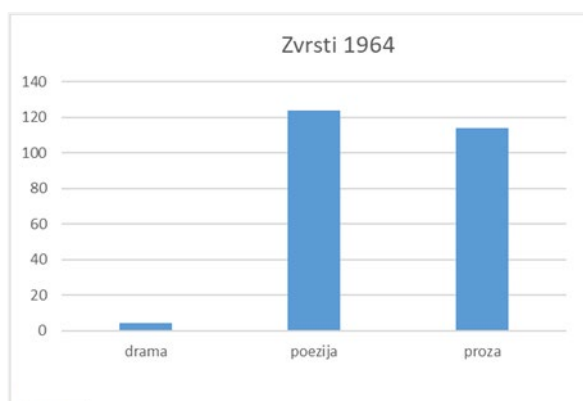
Razmerje med spoloma se v letih pred dogodki maja '68 in po njih ni znatno spremenilo. Leta 1964 je bilo v *Problemih* in *Tribuni* avtorstvo žensko v 8 % (ob kar 29 % neugotovljenih avtorstev), leta 1972 pa je avtoric malenkost več, 10 % (podatek manjka le za 1 % vnosov). Potrjuje se stališče, da je bilo leto '68 tudi na Slovenskem pretežno »moška zadeva« (Balžalorsky Antić 2021: 317). Po metapodatkih sodeč, študentska revolucija v nasprotju s pričakovanji na poljih kulture in literature (kolikor sta zastopana v analiziranih publikacijah) ni omajala izrazito patriarhalne strukture slovenske družbe.

Zvrstni repertoar

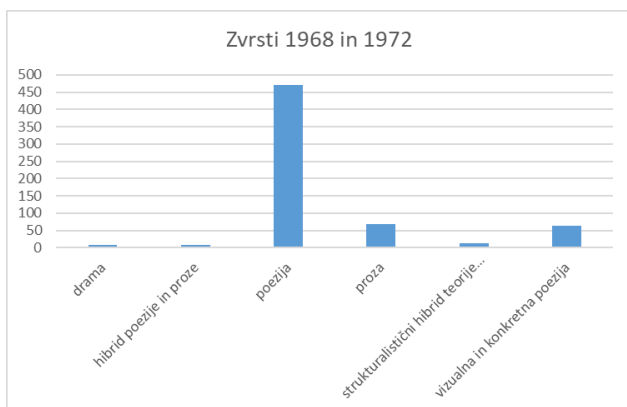

Graf 10: Deleži zvrsti v celotni literarni produkciji

Daleč največji delež glede na število objavljenih besedil ima poezija (68 %), sledita proza (21 %) ter vizualna in konkretna poezija (7 %). Dramatika je tudi za revijalni tisk slabo zastopana (ok. 1 %). Dram je celo manj od nove avantgardne zvrsti, tj. hibridov med strukturalistično teorijo in literaturo (2 %). Delež besedil v zvrsteh, ki so značilno neoavantgardne (vizualna poezija, hibridi), je znaven, čeprav je v manjšini (skupaj ok. 10 %).

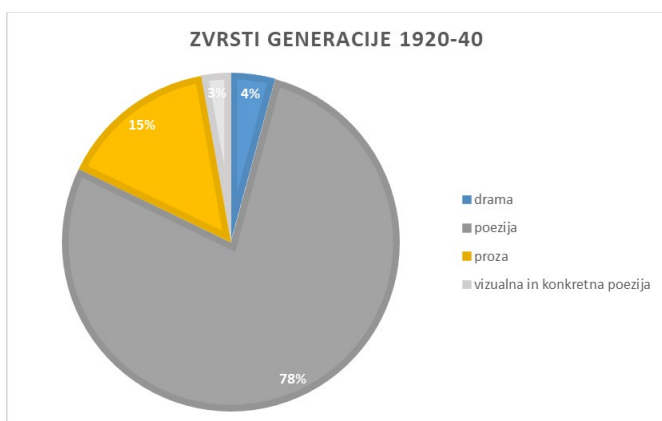

Graf 11: Število besedil po zvrsteh v letu 1964

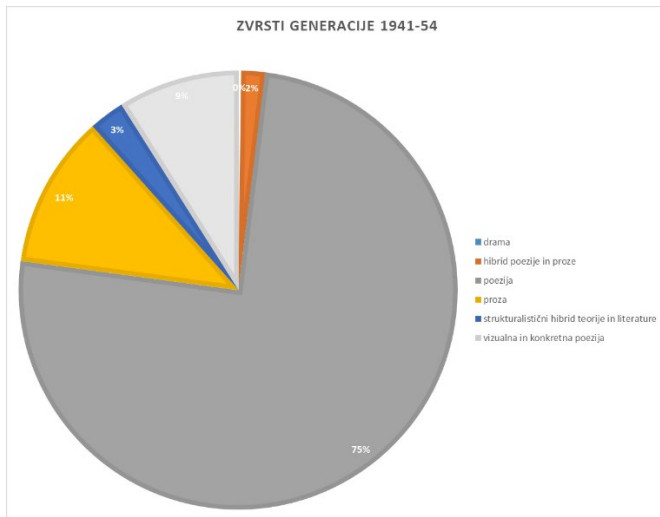

Graf 12: Število besedil po zvrsteh v letih 1968 in 1972

V letu 1964 je bilo natisnjenih 242 literarnih besedil, razmerje med številoma proznih (114) in pesniških (124) je razmeroma izenačeno, je pa pesniških besedil več (51 %); dramskih je pričakovano le za vzorec (2 %). V letih študentskega gibanja (1968, 1972) se je zvrstna struktura drastično spremenila, le pri dramatikii delež ostaja tradicionalno nizek (1 %). Pri 630 tekstih je šokanten upad števila proznih besedil (68) v primerjavi s pesniškimi (471). Proznih besedil je le malo več od nove zvrsti, tj. vizualne in konkretne poezije (64). Če to eksperimentalno zvrst zaradi njenega poimenovanja prištejemo k poeziji, se njena prevlada še poveča. Že tako je delež poezije kar 75 %. Pojavita se, v skromnem obsegu (skupaj 3 %), še dve novi hibridni zvrsti, ki mešata poezijo in prozo oziroma literaturo in teorijo. Iz tega lahko zgolj za naš korpus hipotetično sklepamo, da obdobje, ki je težilo k radikalni transformaciji obstoječega, tradicionalnega prvenstva poezije med zvrstmi slovenskega literarnega kanona vsaj po številu besedil ni prizadelo. Morda se je za leta študentskega gibanja, nabita z voljo in afekti, usmerjena v prelomne trenutke sodobnosti in osvobajanje posameznika, zdela primernejša (lirska) poezija od ekstenzivnejše in objektivnejše proze.

Graf 13: Deleži zvrsti v generaciji 1920–40

Graf 14: Deleži zvrsti v generaciji 1941–54

Zvrstni repertoar starejše, »perspektivovske« generacije (rojene 1920–40) se po uvajanju novih zvrsti razlikuje od tistega pri mlajši, »tribunaški« generaciji (rojeni 1941–54). Samo za mlade je značilna eksperimentalna zvrst hibridov (skupaj 5 %), tudi delež vizualne in konkretne poezije med njihovimi objavami je precej večji od prejšnje generacije (9 % proti 3 %). Neoavantgardne zvrsti pri mladih skupaj štejejo 14 %, pri starejših pa 6 %. Očitno so po številu besedil glavni nosilci neoavantgardnih zvrsti v našem korpusu mladi, torej generacija, vpeta v študentsko gibanje.

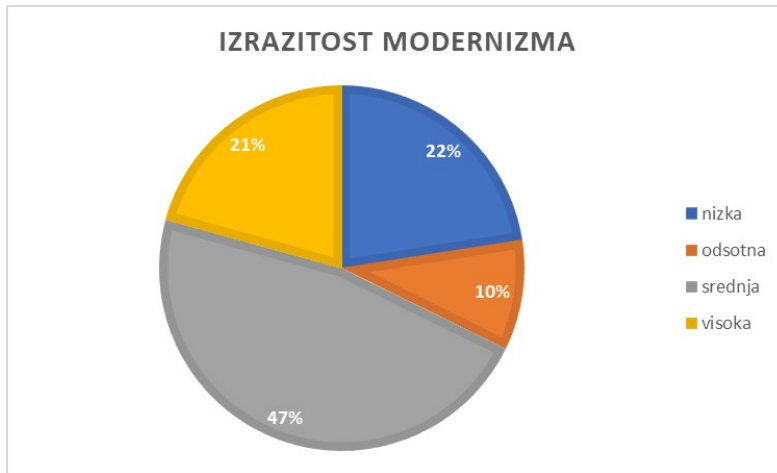
Upoštevajoč dejstvo, da ima znano žensko avtorstvo le 62 besedil, moško pa več kot desetkrat toliko (707), ne preseneča, da je zvrstni repertoar moških bolj diferenciran. Zanimivo je, da avtorice kažejo večjo naklonjenost prozi kakor avtorji (njen delež je 28 % pri ženskah in 15 % pri moških). Delež enot neoavantgardne vizualne in konkretne poezije je pri ženskah 11 %, pri moških pa 6 %. To kljub neizenačenemu vzorcu nakazuje, da so avtorice, zastopane v našem korpusu, v po zvrstnem repertoarju nekoliko bolj nagnjene k eksperimentu od moških.

Modernizem

Z ugotovitvijo o razmeroma šibki zastopanosti izrazito neoavantgardnih zvrsti (ok. 10 %) se skladajo ocene izrazitosti modernizma v posameznih tekstih. Ker odločitev o tem, kateri literarnoumetniški smeri pripada besedilo, zahteva interpretativno branje od blizu in zamudno preverjanje kriterijev za uvrščanje, smo pri presoji modernizma v korpusu sklenili kompromis med branjem od blizu in daleč. Oblikovali smo kontrolni seznam modernističnih lastnosti (sintaktičnih in semantičnih), ki so ugotovljive tako rekoč na prvi pogled.² Po teh merilih v korpusu prevladuje zmerni modernizem, prepoznaven kot srednja stopnja izrazitosti (47 %).

² To so opustitev interpunkcije, svobodni verz, nestandardna členitev, opaznost vizualnega koda ter specifična tema in forma naslova. Za vsak izpolnjeni kriterij smo besedilu pripisali točko, vsota točk pa je dala oceno njegove modernističnosti (>3 = visoka stopnja modernizma).

Sledijo teksti, v katerih je stopnja opaznosti modernizma visoka (22 %) ali nizka (22 %). Besedil, v katerih modernizma ni bilo opaziti, je le 10 %. Modernizem, čeprav ne radikalen, torej zaznamuje literaturo v *Tribuni* in *Problemih*. Kar 90 % vseh besedil je bilo ocenjenih kot nizko-, srednje- in visokomodernističnih.

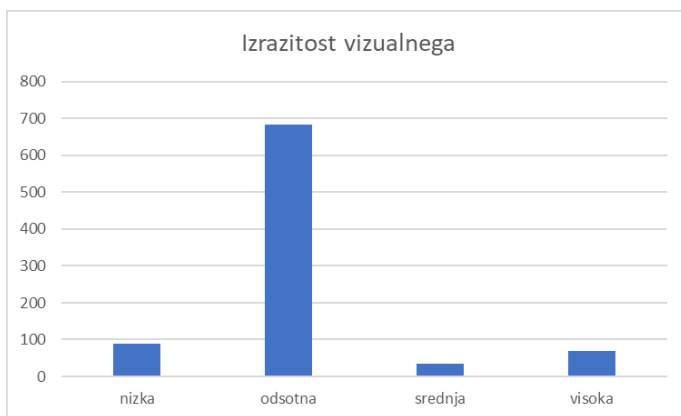

Graf 15: Stopnja izrazitosti modernizma (v odstotkih)

Visoko stopnjo izrazitosti modernizma smo prisodili 14 % literarnim besedilom generacije, rojene 1920–40, in 27 % besedilom generacije, rojene 1941–54. Pri obeh generacijah prevladuje srednja stopnja modernizma (49 % pri starejših in 56 % pri mlajših). Pričakovano je ocenjena izrazitost modernizma večja v mlajši generaciji kakor v starejši.

Vizualnost

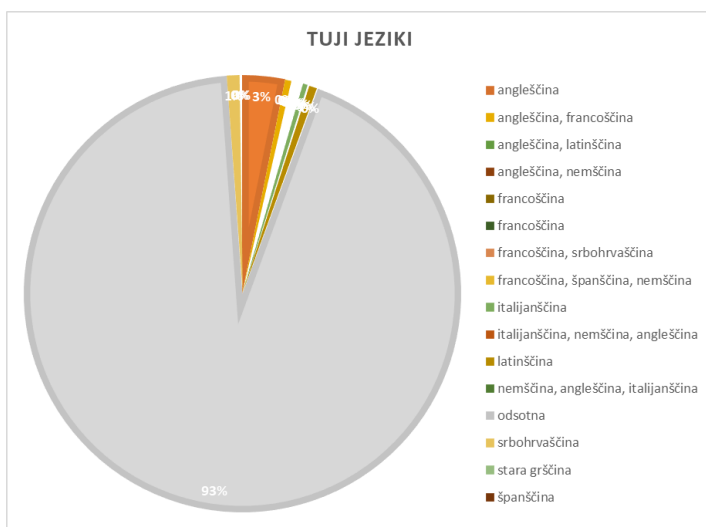
Vizualni kod dinamizira tradicionalni videz tiska v 22 % besedil, kar se ujema z vrednostmi za visoko stopnjo izrazitosti modernizma. V 39 besedilih (dobri 4 % enot celotnega korpusa) je vizualnost osamosvojena – gre za konkretistična dela, ki odstopajo od konvencij jezikovnega teksta. Visoka je stopnja vizualnosti v 8 % besedil, kar se približa vrednosti za delež vizualne in konkretne poezije v vrstnem repertoarju (7 %). Vizualni eksperiment torej tekstov v obeh periodičnih publikacijah ni prevladujoče zaznamoval, je pa v njih že opazen, tako da obe publikaciji tudi v literaturi odstopata od tradicionalne puščobnosti prejšnjega periodičnega tiska.

Graf 16: Stopnja izrazitosti vizualnega (števila besedil)

Odkloni od slovenskega knjižnega jezika

Proces dekanonizacije in sekularizacije jezika književnosti, ki se kaže prek vdorov tujih jezikov in zvrsti neknjižne slovenščine, smo ocenjevali z analitičnimi oznakami v tabelarni bibliografiji. Ročno označevanje elementov neknjižne slovenščine v samem korpusu še poteka, tako da bo zanimivo primerjati interpretativno ocenjene vrednosti iz bibliografije z računalniško prešteti označenimi pojavnicami.

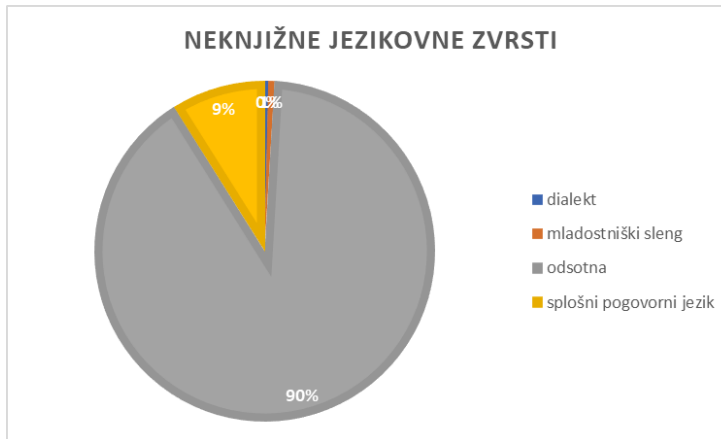

Graf 17: Prisotnost elementov tujih jezikov (v odstotkih)

Elementi tujih jezikov so pri bralnem preletu besedil redko opaženi. Kar v 93 % besedil jih ni bilo zaznati. Med njimi so razmeroma številčnejša, a po odstotku zanemarljiva besedila z zaznano prisotnostjo angleščine (27) in srbohrvaščine (8). Kadar so tujejezične prvine že prodrle v knjižni jezik, po oceni prevladuje nizka stopnja njihove izrazitosti (5 %).

Leta 1964 so se elementi tujih jezikov pojavljali le na nizki stopnji in še to v 3 % vseh besedil. V času študentskega gibanja tujejezični elementi nastopijo že tudi na srednji in visoki

stopnji izrazitosti (oboje po 1 %). Povsem brez zaznanih tujejezičnih elementov je v obdobju študentskega gibanja 92 % besedil.

Po analitičnih metapodatkih so odkloni od standardnega/knjižnega jezika v korpusu prav tako redki. Kar 90 % tekstov je brez opaženih primesi neknjižnih zvrsti slovenščine. Še največ je splošnega pogovornega jezika (9 %), elementi mladostniškega slenga so bili pri hitrem branju prepoznavni v zgolj 5 tekstih. Odpiranje nestandardni slovenščini je količinsko torej še skromnejše od odpiranja tujim jezikom (13,6 %). Medtem ko v letu 1964 neknjižne jezikovne zvrsti v literaturi obeh publikacij skoraj ne puščajo sledi (brez teh primesi je 94 % besedil), se njihova opaznost v času študentskega gibanja vsaj nekoliko poveča: jezik literature se v našem korpusu prične odpirati splošnemu pogovornemu jeziku, saj elemente tega zaznamo v 10 % analiziranih enot, torej še enkrat toliko kot v letu 1964. A knjižni jezik v literaturi revolucionarnega časa še ni detroniziran.

Tudi podatke o tujejezičnih elementih in prisotnosti neknjižne slovenščine bo mogoče zanesljiveje presojati in primerjati glede na podatke, ki jih bomo izluščili po označevanju prvin tujih jezikov in neknjižne slovenščine v korpusu.

Sklep

Kvantitativna analiza metapodatkov korpusa *Maj68* je privedla do rezultatov, s katerimi je bilo hipoteze raziskave mogoče preveriti, a le na obravnavanem gradivu, sicer pomembnem za družbene in kulturne procese v obdobju študentskega gibanja. Za kakršnokoli posplošitev bodo potrebne dodatne raziskave.

Najmočnejša med piščimi v *Problemih* in *Tribuni* je v obdobju 1964–72 t. i. *baby boom* študentska generacija, rojena v letih 1946–48 (skupno 23%). Potrjena je domneva, da se je študentska generacija uveljavila v javnosti.

V analizirani periodiki po številu objavljenih besedil prevladujejo avtorji (81 %), žensk je le 7 %, za preostanek (12 %) pa podatka ni. Podzastopanost avtoric je osupljiva. Iz tega

sklepamo, da študentska revolucija na polju literature (kolikor je zastopana v analiziranih publikacijah) ni omajala patriarhalne strukture slovenske družbe.

Glede na število objavljenih besedil močno prevladuje poezija (68 %), sledita proza (21 %) ter vizualna in konkretna poezija (7 %). Delež besedil v zvrsteh, ki so značilno neoavantgardne (vizualna poezija, hibridi), je zaznaven, čeprav je v manjšini (skupaj ok. 10 %). Iz tega lahko zgolj za naš korpus sklepamo, da obdobje, ki je težilo k radikalni transformaciji obstoječega, tradicionalnega prvenstva poezije med zvrstmi slovenskega literarnega kanona ni prizadelo.

Modernizem, čeprav ne radikalen, očitno zaznamuje literaturo v *Tribuni* in *Problemih*. Kar 90 % vseh besedil je bilo ocenjenih kot nizko-, srednje- in visokomodernističnih. Vizualni eksperimenti tekstov v obeh periodičnih publikacijah ni prevladujoče zaznamoval, je pa v njih že opazno odstopanje od tradicionalne puščobnosti prejšnjega periodičnega tiska.

Elementi tujih jezikov so bili redko opaženi. Kar v 93 % besedil jih ni bilo zaznati. Odpiranje nestandardni slovenščini je količinsko še skromnejše od odpiranja tujim jezikom (13,6 %). Knjižni jezik je v literaturi revolucionarnega časa šele na začetku detronizacije.